אור הצפון — ממדי תענוגות האדם

ממדי תענוגות האדם. כתוב בתורה שלאחר שישראל חטאו בעגל אמר ה' למשה: "לך עלה מזה אתה והעם אשר העלית מארץ מצרים אל הארץ אשר נשבעתי לאברהם יצחק ויעקב וכו' ושלחתי לפניך מלאך וכו' לא אעלה בקרבך וכו' וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו ולא שתו איש עדיו עליו" (שמות לג). הרי אנו רואים מכאן לאילו מדריגות עליונות מיועד ישראל, וראוי הוא שדוקא הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו ילך לפניו, ואם לאו, אם ישלח לפניו מלאך, אף אם יהיה המלאך הגדול ביותר, הרי זה "דבר רע" שיש להתאבל עליו.

מצינו בדומה לזה בעוד מקומות. חז"ל אומרים: "כל מה שעשה אברהם למלאכי השרת בעצמו עשה הקדוש ברוך הוא לבניו בעצמו, וכל מה שעשה אברהם על ידי שליח עשה הקדוש ברוך הוא לבניו על ידי שליח: 'ואל הבקר רץ אברהם' - 'ורוח נסע מאת ה'"; 'ויקח חמאה וחלב' - 'הנני ממטיר לכם לחם מן השמים'; 'והוא עומד עליהם תחת העץ' - 'הנני עומד לפניך שם על הצור'; 'ואברהם הולך עמם לשלחם' - 'וה' הולך לפניהם יומם'; "וקח נא מעט מים' - 'והכית בצור ויצאו ממנו מים'" (בבא מציעא פו:). הרי מכאן שעל ידי מעשה של אברהם הגיעו בניו לאחר כמה דורות למדריגות כאלה שה' יעמוד לפניהם וילך לפניהם, והוא בכבודו ובעצמו, כביכול ימציא להם את כל תענוגותיהם, ואם במקרה אחד נתן ה' את המים על ידי שליח, על ידי זה שמשה הכה בצור, היה בזה משום עונש על אשר אברהם עשה על ידי שליח, ויצאו מזה תקלות רבות לדודות.

ועוד יותר מזה. לאחר שה' אמר למשה שישלח מלאכו לפניהם השיב לו משה: "אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה", כלומר, שמשה ראה בהעלאה על ידי מלאך - ירידה גדולה כזו בשביל ישראל, עד שכדאי יותר להישאר במדבר ולוותר על כל העליה לארץ הקדושה עם כל המעלות הקשורות בה. ואף על פי שזה היה לאחר שישראל כבר חטאו בעגל וירדו ממדריגתם, בכל זאת עוד ראה משה שאם ה' בעצמו לא ילך עמהם יש בזה נחיתות דרגה בשבילם, וראוי להם יותר למות במדבר.

ואין פלא בדבר. "האדם לא נברא אלא להתענג על ה'", כי הוא צלם אלהים, חלק אלוה ממעל, ותענוגו צריך להיות מתוך התקרבותו והתקשרותו עם ה' בעצמו, כביכול, ללא כל אמצעי. ומשום כך הכניסו הקדוש ברוך הוא מיד עם בריאתו בתוך גן ה', גן העדן, שנכללו בו, כפי שחז"ל מתארים, כל עידון העידונים שבעולם והיה יושב ונהנה מזיו השכינה. כמו כן אמרו חז"ל: "ישראל ואורייתא והקדוש ברוך הוא חד הוא", כלומר שעצמיותו של ישראל מאוחדת עם הקדוש ברוך הוא ללא כל הפסק ומחיצה. ולכן אם האדם לא יזכה להתענג על ה' בעצמו ורק על ידי מלאכו ושליחו, הרי הוא מתרחק בזה מה' ואין בזה תענוג כי אם צער ועלבון, והמיתה טובה הימנה.

ומכאן נבין את סירובו של ירבעם בן נבט לחזור אחרי ה'. הכתוב אומר: "אחר הדבר הזה לא שב ירבעם מדרכו הרעה" (מלכים א יג:לג). ושואלים חז"ל: "מאי אחר? אמר ר' אבא אחר שתפשו הקדוש ברוך הוא בבגדו ואמר לו חזור בך ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן. אמר ליה: מי בראש? - בן ישי בראש, - אי הכי לא בעינא" (סנהדרין קב). ולכאורה תמוה הדבר מאד, שהרי חז"ל אומרים על ירבעם ש"תורתו לא היה בה שום דופי" וכל תלמידי החכמים דומים לפניו כעשבי השדה וכל טעמי תורה מגולים לו (שם), והקדוש ברוך הוא בעצמו פונה אליו ומציע לו מדריגה נפלאה כזאת, שאי אפשר לבו להעלותה על דעתנו, שהוא יטייל עמו בגן עדן - היתכן שירבעם לא יסכים לו וידחה את הצעתו משום שבן ישי יהיה בראש? אלא הוא אשר אמרנו, שהאדם ראוי למדריגות עליונות כאלה שידבק בה', כביכול, ללא כל הפסק מחיצה כאילו הם "חד", כביכול, ולא יהיה בו שום פגם וחסרון העלול להפרידו מהקדוש ברוך הוא, ומכיון שה' אמר לירבעם שבן ישי גדול ממנו והוא יהיה בראש, ואילו הוא עדיין יש בו פגם שאינו ראוי למדריגה כזו, הרי יש בזה פחיתות ועלבון, ואם כי גם הוא ראוי לטייל עם הקדוש ברוך הוא בגן עדן, אין כל התענוגים האלה שוים בעיניו עד כדי כך שהוא אומר "אי הכי לא בעינא".

מצינו עוד. הכתוב אומד: "והנכם ככוכבי השמים לרוב" (דברים א), ואמרו חז"ל (ילקוט ישעיה כד): "אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם, למה לא משלת את בניך כחמה ולבנה שהם גדולים מן הכוכבים? אמר לו הקדוש ברוך הוא, חייך, חמה ולבנה יש להם בושה לעתיד לבוא, שנאמר: 'וחפרה הלבנה ובושה החמה' (ישעיה כד), אבל הכוכבים אין להם בושה, וכן ישראל - 'וידעתם כי בקרב ישראל אני וכו' ולא יבושו עמי לעולם' (יואל ב)". והרי נפלא הדבר! יודעים אנו כמה החמה והלבנה מושלים בקרב תבל ומענגים את כל בני העולם, שהם מלאים זיו ומפיקים נוגה ושמחים בצאתם וששים בבואם, ונדמה לנו שאי אפשר לתאר דבר יותר נאה ומלא עידון עידונים יותר מהם, ובכל זאת מכיון שלעתיד לבוא, לאחר אלפי שנים, תהיה להם בושה, אין להשוות להם את ישראל, כי הלא הם במדריגה עליונה כזו שה' בעצמו מכריז "בקרב ישראל אני"; הוא, כביכול, שורה בתוכם, והם ראויים, איפוא, לתענוגים העליונים ביותר ללא כל פגם וכתם, ללא כל הפסק והפרעה וללא בושה לעולם.

ב. והתענוגים העליונים הראויים לאדם אינם מבחינה רוחנית בלבד, כי אם גם מבחינה גשמית. ה' ברא את האדם שיהיה שלם בתכלית ולא יחסר לו שום חפץ ושום הישג שבעולם, לרבות כל ההנאות והתענוגים הנראים לגו גשמיים. הרי בגן העדן שה' הכניס את האדם, לא חסר שום תענוג מתענוגות העולם, כפי שהכתוב אומר שהצמיח בו "כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל", ולא עוד אלא שחייב את האדם שיהנה מהם וציוה לו: "מכל עץ הגן אכול תאכל" (בראשית ב). וכן אמרו חז"ל: "אדם הראשון מיסב בגן עדן היה והיו מלאכי השרת צולין לו בשר ומסננין לו יין" (סנהדרין נט:), ולא רק בגן עדן אלא כל העולם מלא תענוגות ומעדנים לאין שיעור, וממינים שונים וגוונים שונים, והכל הרי לא נברא אלא בשביל האדם, כפי שאמרו חז"ל (סנהדרין לח): "אדם נברא בערב שבת, ומפני מה? כדי שיכנס לסעודה מיד", כלומר, "שימצא הכל מוכן ויאכל מאשר יחפוץ" (רש"י שם). ולתענוגים האלה ראויים בני האדם בלבד, כי המלאכים אינם ראויים לתענוגים גשמיים, והקדוש ברוך הוא הטביע במיוחד טבע כזה באדם, משום שרצונו להטיב עם הבריות ולהעניק להם חסד לאין שיעור.

חז"ל אומרים: "אתה מוצא שלש שמחות. כתיב בחג: 'ושמחת בחגך'; 'והיית אך שמח'; 'ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים'. אבל בפסח אין אתה מוצא שכתוב בו אפילו שמחה אחת. למה? אתה מוצא שבפסח התבואה נידונת ואין אתה יודע אם עושה השנה תבואה אם אינה עושה, ולפיכך אין כתוב שם שמחה וכו'. וכן אתה מוצא שאין כתוב בעצרת אלא שמחה אחת וכו', ולמה כתוב בה שמחה אחת? מפני שהתבואה נכנסת בפנים, ומה טעם אין כתוב שם שתי שמחות? לפי שפירות האילן נידונים" (ילקוט ויקרא תרנד). ולכאורה לא מובנים לנו דברי חז"ל, כי הרי אנו מדברים בשמחת החג שהיא רוחנית, ולמה קשרו אותם עם עניגים גשמיים? אלא כאמור, ברא הקדוש ברוך הוא את האדם לא לשם תענוגים רוחניים בלבד כי אם גם לשם תענוגים גשמיים, ולא רק משום זה שאם יחסרו לו התענוגים הגשמיים יופרעו גם תענוגיו הרוחניים, אלא משום שהקדוש ברוך הוא רוצה בהנאת האדם השלמה ושמחתו השלמה שתכלול את כל רגשותיו וחושיו ללא כל שיור. ומכיון שבחג הפסח עדיין הוא שרוי בספק על מצב תבואות השנה ואינו בטוח בתענוגותיו הגשמיים, אין לצוות אותו על מצוות שמחה. אם היא אינה כוללת גם שמחה גשמית אין זו השמחה שרוצה הקדוש ברוך הוא. ורק בחג השבועות לאחר שכבר הכניס האדם את התבואה לאוצר והוא בטוח בהנאותיו הגשמיות, יש מקום למצות שמחה. ואולם גם בחג השבועות, מכיון שעדיין מקננת איזו דאגה בלבו על דבר פירות האילן, ועוד חסר לו הבטחון בכל תענוגותיו הגשמיים, גם אז יש עוד פגם בשמחתו ואי אפשר לצוות אותו כי אם פעם אחת. ורק בחג הסכות לאחר שהושלמו כל הנאותיו הגשמיות נצטוו על שמחה שלמה.

הרי עד כמה כל כוונתו של הקדוש ברוך הוא, כביכול, בבריאה שיתענג האדם עליה במלוא תענוגותיה, הרוחניים והגשמיים, ובשיאם המלא ללא כל פגם וחסרון, ושידבק בקודשא בריך הוא בו בעצמו, שהוא מקור השלמות ושורש כל התענוגות, ללא כל אמצעי ומחיצה וללא כל הפסק לעולם.